

Викторија СОКОЛОВСКА

ПОВТОРНО ЗА ЗЛАТНИТЕ ПОГРЕБНИ МАСКИ ВО АРХАЈСКИТЕ ПОГРЕБУВАЊА

Слика 1. Златна погребна маска најдена под Самоиловата тврдина во Охрид

Во 1997 год. во издание на Музејот на Македонија - Скопје и книгоиздателството *Маседониа Прима* - Охрид, е излезена од печат мојата монографија “Етничките носители на Требенишката некропола.”¹ Заслугата за објавувањето на книгата му припаѓа на мојот колега Паско Кузман, на кој и во оваа пригода му изразувам благодарност за трудот што го има вложено во реализацијата на проектот. Особено сум задоволна со обликувањето на корицата на која е прикажан најсуштествениот наод од Требеништа - златната погребна маска карактеристична по своите портретни особености, претставена во мултиплицирана форма. На овој начин прикажана маската како да претставуваше предзнак, односно навестување за нови откритија, кои подоцна навистина следуваа. Од времето на објавувањето е поминато повеќе од една деценија, но книгата остана незабележана во археолошката наука во Македонија. Во стручната литература не е напишан никаков коментар, ниту е изнесено позитивно или негативно мислење околу изнесените предлози.² Едноставно, мислењата проследени со аргументирани докази за етничката припадност на погребаните под златните маски во требенишките погребувања се занемарени, односно, премолчано негирани.

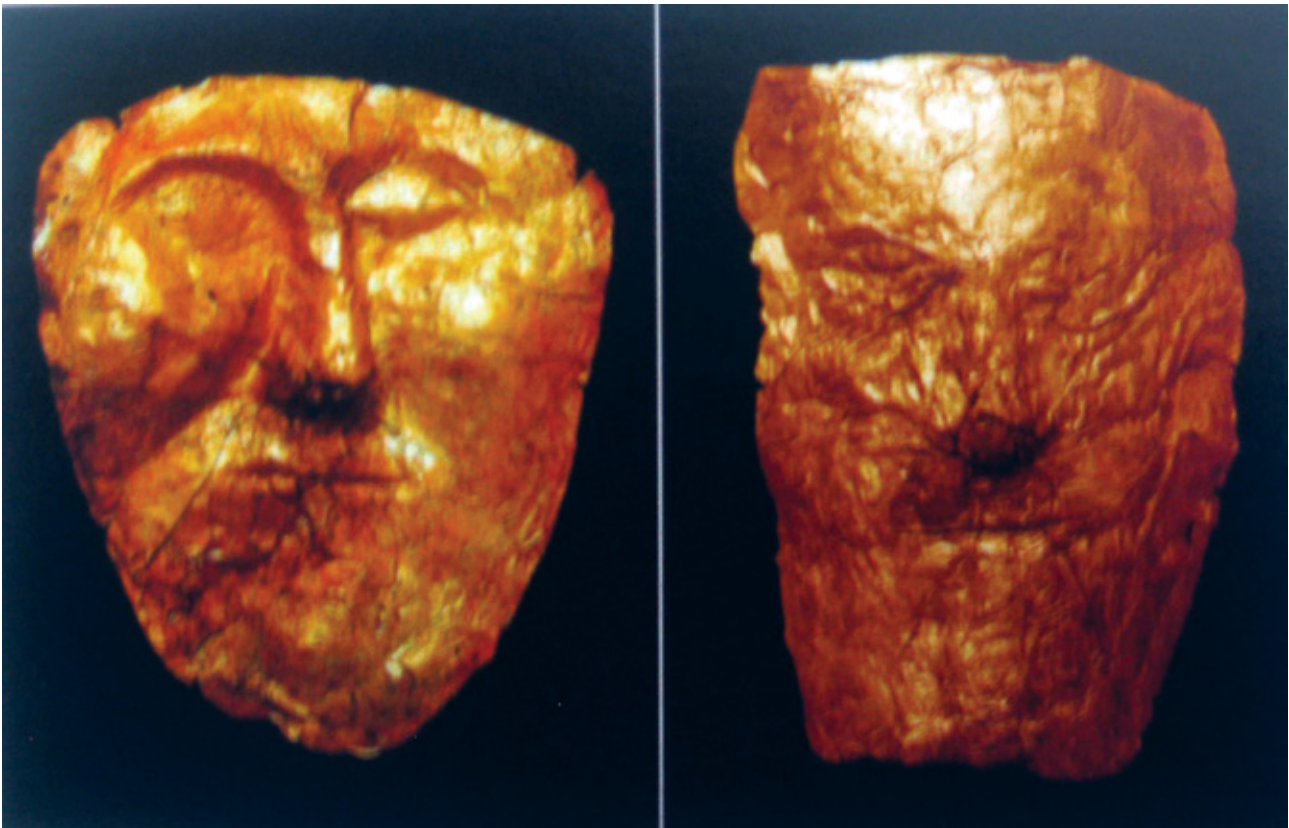
¹ В. Соколовска 1997 со комплетно цитираната литература.

² Единствено И. Микулчиќ го наведува моето мислење како предлог, види: И. Микулчиќ 1999, 101.

Во меѓувреме се откриени неколку нови погребувања проследени со присуство на златни маски. Првата маска беше најдена во септември 2002 година, на некрополата што се наоѓа под Самоиловата тврдина во Охрид, во гробот 132 на млада девојка, како што е речено од страна на истражувачите.³ Покрај златната маска гробот содржел и други предмети: златна бразлетна со златен прстен, златни панделки, триаголни апликации и апликации во вид на розети, бронзени алки, бронзена количка, оружје, значи, едно погребување на член од богато лихнидско семејство.⁴ Остава впечаток сочуваноста на предметите. Тоа значи дека постарото погребување на машко лице, на кое му припаѓа оружјето, а веројатно и некои други предмети, е претходно извршено. Всушност, овој момент не е сосема јасен. Можеби се работи само за едно погребување и тоа на машко лице, младо момче, па ликот на маската изгледа како да се работи за жена. Но за нас оваа околност не е битна. Охридската маска (Слика 1) е нешто помала од познатите требенишки маски. Има неправилна петаголна форма со шпицест завршок кај брадата. Лицето е врамено со бордура, која се состои од геометриски орнаменти во вид на плетенка (истечна осумка). Матрицата преку која е исчукана бордурата е многу прецизно изработена. Длабнатините и испупчувањата се правилно и прецизно моделирани. Секој калап, односно матрица, се состои од пет плетенки, односно кругови што ја формираат. На надолжните страни се обработени со зрнеста линија. Преку вака подготвената матрица е исчукана бордурата на маската.

³ Р. Kuzman, 2006, 245 и Pl. 17.

⁴ Наброените предмети се наведени според сеќавањето на една посета на Охридскиот музеј во 2003 година, кога Паско Кузман несобично ми ги покажа, за што особено му благодарам.

Слика 2. Златни погребни маски најдени на локалитетот Архонтико кај Пела.

Се добива впечаток дека истата матрица е употребена при формирањето на софиската маска од гроб 1 од Требеништа, со тоа што оваа над челото има бордура од меандри.⁵ Ако се споредат другите детали помеѓу овие две маски, ќе се забележи дека веѓите се изведени во ист манир. Очните јаболчници се испакнати кај двете маски, а усните се формирани пак на ист начин, со две паралелни надолжни испупчувања. Во двата случаја носевите се обликувани од посебно парче златен лим.

Овие накусо опишани детали се доволни за да се утврди дека двете маски се изработени во иста златарска работилница, која ги задоволувала потребите на аристократската владетелска класа на охридскиот регион, во кој се вклучени териториите на Лихнид, Требеништа и Струга како издвоена географска целина. Како последица на ваквата констатација произлегува заклучокот дека сите овие маски се истовремени. Временската разлика што може да постои може да биде една до две децении, сметајќи на тоа дека во една златарска работилница матриците се користени подолго време.

Истата година, 2002 и следната 2003 се вршени ископувања во Пела, на локалитетот Архонтико, и во таа пригода, во гробови од архајскиот период се најдени неколку златни маски. Покрај маските, гробовите содржеле златни апликации, бронзени шлемови, оружје и други предмети што се вкло-

пуваат во, би можеле да ја наречеме, Требенишко-синдоската културна група.⁶ Овие погребувања се објавени од страна на истражувачите - А. Chryssostomou – Р. Chryssostomou, па користејќи ја нивната публикација ги наведуваме гробовите во кои се откриени овие наоди.⁷

-Златни маски се откриени во гробовите: 198, 262, 279, 280. Сите се изработени од златен лим, претходно украсен со орнаменти, најчесто розети, или, пак, тоа е мазна фолија без украси како кај примерокот од гроб 262. Кај маските од гробовите 198 и 262 се уочливи портретни особености на починатите. (Слика 2)

- Златни апликации се откриени во гробовите: 194, 197, 280. Имаат форма на розета и ромб.

- Бронзени шлемови се откриени во гробовите: 194, 271, 280. Сите три шлема се украсени со златни ленти што го врамуваат отворот за лицето. Од страна на истражувачите шлемовите се наречени „шлемови од илирски“ тип, макар што веќе станува јасно дека тие се шлемови најбројно откриени на пајонски простор, па според тоа би требало да добијат квалификација како “пајонски” тип.

⁶ Во далечната 1965 год. В. Лахтов ја објави својата монографија под наслов: “*Problem Trebeniške kulture*” но на ваквата квалификација не беше посветено соодветно внимание.

⁷ А. Chryssostomou – Р. Chryssostomou, 2004, 465-478; А. Chryssostomou-Р. Chryssostomou, 2005, 505-516.

⁵ Filov В. 1923, Tafel I, 1; Соколовска 1997, 45, 1, 140, 58.

Слика 3. Бронзен шлем најден под Самоиловата тврдина во Охрид со испишано име: Ч Теутаос.

- **Железен меч** во гробот 194. Овој масивен меч потсетува на ваквите наоди откривани на пајонските некрополи во долното Повардарје, датирани во 7 век пред н.е.

Гробоите содржеле и други предмети, првенствено керамички садови и др.

Сите гробови за кои станува збор се датирани од средината на 6. век до 500. година, што одговара на требенишките погребувања, како и најголем дел на синдоските погребувања, односно на оние гробови каде што се најдени златните погребни маски и ексклузивните примероци накит. Наведените гробни наоди несомнено припаѓаат на требенишко-синдоската културна група, па според тоа треба да се прифатат како доказ за присуство на пајонски етнички елемент на територијата на Пела во архајскиот период. Ваквата солуција воопшто не треба да збунува. Од античките извори добро е познато дека регионот на Пела и Ихне, одн. просторот западно од долниот тек на Аксиос, е дел од Јужна Пајонија. И Страбон вели дека “Пајонија се протегала од Пела до морето.” Општо прифатено мислење што владее во науката е дека јужниот дел на Пајонија со Пела и Ихне се приклучени кон Македонија по повлекувањето на Персијанците.⁸ Тоа е, всушност, оној тесен

⁸ За Пела и Ихне како пајонски градови инкорпорирани

појас кој Македонците ќе го освојат во напредувањето кон исток, одн. долното течение на Аксиос, со што овие територии ќе бидат приклучени кон македонското кралство. Како што истакнуваат самите истражувачи, на некрополата во Архонтико најбројни се архајските гробови, околност што зборува за демографска експанзија во регионот.⁹

Некрополата во Архонтико е користена во железното време на кое му припаѓаат гробови од типот “pit graves”, но не е кажано ништо за нивната содржина. На некрополата во Синдос голем број гробови му припаѓаат на типот цисти, формирани од камени плочи, како и “pit graves”, каде што во некои случаи умрените биле погребани во дрвени ковчези.

Некрополата во Архонтико е користена најинтензивно во архајскиот период, но и подоцна, за време на класичниот и ранохеленистичкиот период. Во извештајот на истражувачите е напишано дека на некрополата се откриени монети на Алкета I, на Аминта I с. 540-498 и Александар I с. 498-454,¹⁰ но не е нагласено во кој контекст. Тоа значи дека на територијата на Пела и пошироко циркулирале монети на македонските кралеви. Имајќи ги предвид сите наши размислувања и констатации, сметам дека и овие архајски

погребувања со златните маски им припаѓаат на пајонски угледни, да речеме, богати семејства. Со други зборови, во текот на архајскиот период во Архонтико, одн. на територијата на Пела, пајонскиот елемент бил исклучително јак.

Новата охридска маска и содржината на гробот 132 е уште една потврда за економскиот подем на Охридскиот регион во архајскиот период. Ваквата слика што се оформува со новите наоди наполно е во сообразност со нашите знаења за подемот на пајонските племиња во тоа време. Тоа го потврдуваат наодите од Синдос, а сега и од Пела. Присуството на наоди од арсеналот на т.н. македонски, одн. пајонски бронзи, јасно покажува дека пајонскиот етнички елемент е присутен во Охрид и околината значително порано, одн. од железното време, т. е. од 7 век пред н.е.

Во годината 2002, кога е откриен гроб 132, на некрополата под Самоиловата тврдина во Охрид е откриен уште еден гроб во кој е најден бронзен шлем, исклучителен параден примерок, чии парагнатиди се украсени со релјефен приказ на оновски глави. (Слика 3) Врз челниот дел на шле-

ни во македонското кралство по ок. 480 год. види кај: М.В. Hatzopoulos, 1996, 106 и натаму.

⁹ А. Chrystostomou – P. Chrystostomou, 2004, 473

¹⁰ Ibid.

Слика 4. Сребрен диобол на Теутаос, најден на Маркова Кула, Корешница, кај Демир Капија.

мот е испишано името: ΤΕΥΤΑΟΣ.¹¹ На ова откритие не му е посветено соодветно внимание, а токму тоа може да биде крунски сведок за пајонска припадност на Охридскиот регион во архајскиот период. Не треба да се биде многу умен за да се заклучи дека ваков шлем морало да и припаѓа на исклучително важна, одн. значајна личност. Дека се работи за личност од пајонскиот естаблишмент, како доказ може да послужи монетата, сребрен диобол на Теутаос, откриена на Маркова Кула кај Корешница, Демир Капија.¹² На аверсната страна од монетата е прикажан млад бик во стоечка положба свртен надесно. На реверсот се наоѓа претстава на кантарос со високо издигнати рачки над ободот во вдлабнат квадрат. Оддесно налево се чита натпис ΤΕΥΤΑΟΣ(Σ), објаснет како име на пајонски владетел, одн. крал, кој се наоѓал на пајонскиот престол кон крајот на 5 век пред н.е. (Слика 4) Според типот на кантаросот монетата е датирана во третата четвртина на 5 век пред н.е. Извесни несогласувања во датирањето што се

¹¹ Kuzman P., 2011, 20, сл.28.

¹² Монетата е објавена од В. Лилчиќ, П. Јосифовски, *Сребрен диобол на пајонскиот владетел ΤΕΥΤΑΟΣ(Σ)*, MNG 1, Скопје 1994, 27-37.

јавуваат, за нас не се битни. Битно е што името Теутаос се јавува во срцето на пајонското кралство, во Демир Капија, со многу веројатност претпоставената резиденција на пајонските басилеи.¹³

Последниве години во дневниот печат се среќаваа написи за ограбената гробница во Корешница, кај Демир Капија. Во гробницата биле најдени многу предмети, меѓу кои еден бронзен кратер, исклучително богато декориран примерок, кој по необјаснети канали стигнал до Њујорк во Америка. Кратерот е споредуван со требенишкиот, кој сега се наоѓа во Белград, а кратерот во Vix (Франција) е наведен како скроман примерок во однос на примерокот од Корешница. Откако информацијата за ограбување на гробницата стигнала до јавноста, екипа археолози успеала да изврши увид во остатоците на гробната архитектура, да ја документира општата состојба и да ги прибере предметите што останале во гробницата како неатрактивни за ограбувачите. Во збирката на Филозофскиот факултет во Скопје се изложени прибраните предмети¹⁴ - неколку монохромни купи на висока нога, минијатурни метални украси од панцир, двојни игли и др. Еден бронзен шлем од “пајонски” тип, кој сега се наоѓа во Струмица, исто така е дел од гробните прилози. Макар што се работи за незначителен дел од содржината на гробницата, може да се заклучи дека таа и културно и временски наполно се вклопува во требенишко-синдоската културна група. Да ги споменеме само наодите на двојни игли откриени во Корешница. Вакви двојни игли во сребро и железо, со мали разлики во типологијата, се најдени во Синдос, во гробовите 67, женски, датиран ц. 510 год.; женски гроб 20, датиран од 510-500 год.; гроб 59, датиран од 530-520 год.; машки гроб 115 датиран ц. 520 год.; гроб 25, машки гроб, датиран ц. 540 год.; машки гроб 62, датиран ц. 520 год. и машки гроб 57, ц. 520 год.¹⁵ Како што се гледа, двојните игли ги користеле и жените и мажите. Нивното датирање од 530-500 се поклопува со датирањето на погребните маски. Нема дилеми дека се истовремени со наодите во Корешница.

Со ова ограбено откритие, којзнае по којпат сме лишени од драгоцен информации за почетоците на пајонската историја, материјално посведочена. Во информациите што ги дознаваме од трета рака може да се сомневаме, но веста дека во гробницата имало и златни маски и повеќе шлемови, вле-

¹³ Микулчиќ И. 1982, 129.

¹⁴ Ископувањата се изведувани под раководство на М. Јованов. Објавувањето е во тек.

¹⁵ Συυδος, ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΗΣΗΣ, ΤΗΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ, 1983, Kat. Nos. 311, 131, 210, 221, 272, 273, 465, 505.

ва надеж дека еден ден ќе се дознае вистината. Ако се случи тоа и ако златни погребни маски се најдени во Корешница, тогаш ќе нема дилеми кои се етничките носители на Требенишката и Синдоската некропола. Тогаш ќе бидеме сигурни дека само Пајонците го практикувале стариот египетски обичај да го покриваат лицето на своите покојници со златни маски. Дали оваа практика е дојдена на Балканот со посредство на Крит како етапа во примената на овој ритуал, како што помислуваме, можеби ќе покажат идните откритија. Да се потсетиме на заклучокот од нашите истражувања и аргументите што не наведоа на констатација за етничката припадност на погребаните под златните маски. Гробната содржина на богатите погребувања во Требеништа, Беранци и Синдос, а сега и Охрид, како и останатите истовремени архајски некрополи во Пелагонија, Долно Повардарје и Халкидик¹⁶, покажуваат фрапантна меѓусебна сродност, дури и идентичност, појава што наведува на заклучок дека погребувањата припаѓаат на иста популација, која во определени општествени и политички околности успеала да се издигне на завидно ниво. Таа популација имала исти идеи и ист однос кон духовниот живот и својата почит кон умрените ја манифестирала на ист начин. Во гробовите се откривани предмети

со исто култно и симболичко значење, предмети набавувани од исти производни центри, дури и од исти работилници. Овие појави не може да се сфатат како моментална мода или како каприц на владејачката класа во борбата за престиж, туку како длабоко вкоренет однос кон починатите предци, кон кои е свртен интересот на живите.

Некрополите со ваква содржина зборуваат дека популацијата на која и припаѓаат живеела на овие простори долг временски период без големи потреси - војни, разурнувања, миграции. За тоа време се создадени услови за значителен економски подем: се развила експлоатација на рудните лежишта и како последица на тоа металургијата и монетоковањето како највисока цивилизациска придобивка. Пајонско-халкидскиот простор станал средиште на врвни мајстори-уметници, тореути, јувелири. Врските со медитеранските уметнички центри се интензивирани. Наведените појави се очигледен доказ дека во сите три региони треба да се смета на една иста популација, која во “кнежевските” погребувања оставила свој белег и доказ за својот макар и краткотраен подем, својот афинитет кон материјалните богатства. А овие појави се вклопуваат во историските податоци за етничката припадност на регионот, која може да биде само пајонска.¹⁷

¹⁶ Микулчиќ И. 1966; Amandry P. 1953, Pl. XX.

¹⁷ Како потсетник: ако имаме право во изнесените констатации за просторот на Јужна Пајонија со поширокиот регион на Пела, тогаш овие констатации треба да послужат во проучувањето на етапите што се однесуваат на ширењето на Македонците кон долното течение на Аксиос. Но овој проблем е предмет на проучување од историски аспект, па ние нема да се задржаваме на него.

Библиографија

- A. Xryssostomoy-P. Hryssostomou**, DYTIKH NEKROPOLH TOY ARXONTIKOY PELLAS: SYSTADA TAFON ARISTOKRATIKHS OIKOGENEIAS TON ARXAIKON XRONON, To arhaiologiko ergo ste Makedonia kai ste Grake, 17, 2003, Tessalonike 2005, 505-516.
- Amandry P.**, Collection Helene Stathatos, Strazbour 1953.
- ΒΟΚΟΤΟΡΟΥΛΟΥ Ι, DESPOINI Α., ΜΙΣΑΗΛΙΔΟΥ Β, ΤΙΒΕΡΙΟΣ Μ., ΣΙΝΔΟΣ - ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΤΗΣ ΕΚΤΕΣΙΣ**, Athena 1985.
- Chryssostomou – P. Chryssostomou**, 2002; 2003; ANASKAFH STH DYTIKH NEKROPOLH TOY ARHONTIKOY PELLAS KATA TO 2002, To arxaiologiko ergo ste Makedonia ste Trake, 16, 2002, Tessalovike 2004, 465-478;
- Filov B. 1927**, - Die archaische Nekropole von Trebenische am Ochrida see, Berlin-Leipzig 1927
- Hatzopoulos M. B. 1996**, Macedonian institutions under the Kings, Melethemata 22, Athens 1996.
- Joffros P. 1959**, La Tombe Princiere de Vix, Chatillon - Sur Seine 1959.
- Kuzman P. 2006**, Le masque funeraire en or d`Ohrid dans le context de Trebenista, Homage to Milutin Garasanin, Belgrade 2006.
- Kuzman P.**, Macedonië in de voorchistelijke tijd ongekende Sshoonheid Ikonen mit Macedonië mitgeverij Waanders museum Caltarijneconvent, Utrecht 2011
- Lahtov V., 1965**, Problem Trebeniške kulture, Ljubljana 1965..
- Микулчиќ И.** 1999, Антички градови во Македонија, Скопје 1999.
- Битракова Грозданова В., Кузман П.**, 1998/1999, Lihnidos во раната антика, Историја, год. XXXIV/XXXV, Скопје 1998/1999, 97-112.
- Лилчиќ В.-Јосифовски П.**, Сребрен диобол на пајонскиот владетел Τευταο(σ), МНГ 1, Скопје 1994, 27-37.
- Микулчиќ И.** 1966, Пелагонија у светлости археолошких налаза, Београд-Скопје, 1966.
- Микучиќ И.** 1982, Хеленистички тврдини во Демир Капија и Бабуна, ГЗФФ кн. 34, 1982.
- Соколовска В.** 1997, В. Соколовска, Етничките носители на Требенишката некропола, Скопје-Охрид 1997.

Viktorija SOKOLOVSKA

WHO WAS BURIED IN THE TREBENISTA CEMETERY

Summary

In my study “Who was buried in the Trebenista cemetery, published in 1997, I tried to find out the populations who practiced the old Egyptian custom to put golden masks on the face of their deads. Investigating the all evidence from the cemeteries at Trebenista, Sindos, Pelagonia, Lower Vardar Valley and Halkidice, I came to conclusion that all graves belonged to one population. This is justified with apparent similarity of grave goods and numerous identical and similar phenomena in the spiritual life of the populations setting these areas. Absence of manifestations of this kind in regions that are known with certainty to have belonged to other ethnic groups allow us to infer that these areas were settled by one and the same population, which, we believe, should be identified with Paeonians.

As an opinion that appears for the first time in the archaeological science I was afraid

It might not be welcomed by the scholars. I expressed believe that new discovers provide evidence in favour of my thesis.

In the meantime, in Ohrid was discovered a grave with rich grave goods, among which was found golden mask.

In the site of Arhontiko in Pella were discovered several golden masks during the excavations 2002 and 2003. It is said that archaic graves are most numerous on the cemetery, as investigators noticed, in that time some demographic expansion happened in the region.

The grave goods from boat sides and all others circumstances show apparent similarities with Trebenishta and Sindos, which leads to conclusion that they belong to one nation who practiced the old Egyptian practice to put golden masks on their deads.

These new discoveries show that in archaic period in Ohrid region and in surrounding of Pella paionian population was predominant. It is known from ancient sources, that south Paionia, including Pella, was occupied by Macedonians after 480 B.C.

This practice is not testified in the regions where Hellenic, Illyrian, or Thracian populations were predominant. That believe is connected with only one ethnic population, which must be identified with Paionians. In archaic cemetery in Ohrid 2002 was discovered a grave with bronze helmet decorated with sheep heads executed in relief on both paragnatides. On the front part of helmet there was incised name TEYTAOS. Judging by one coin, semiobol, of Teutaos found in Koresnica, near Demir Kapija, identified as paionian king from the last decades of 5th B.C. Teutaos from Ohrid showed belong to the same paionian kingdom. If the evidence that in the robbed grave from Koresnica (where is found bronze krather now in New York), were found golden masks, that would be evidence that regions of Sindos, Low Vardar Velley, Pella, and Ohrid in archaic period where populated with paionians as predominant population, to whom belong the rich graves with precious offerings.

